

СВЕШТЕНИЧКИ И МОНАШКИ ПОСТРИГ У ИЗВОРИМА ИСТОЧНЕ ЦРКВЕ У ПРВОМ МИЛЕНИЈУМУ

Никола З. Поповић*
Епархија шабачка,
Шабачи

Апстракт: У циљу да се само изнесе нека оштрија претпоставка о постојању разлике у изледу пострија између монаштва и свештенства, треба се увек ослонити на цело Предање Цркве, а не само на његове поједине семене. Извори у Црквеном Предању који помињу пострију почињу у уводу, где имамо приказ косе у старосавезно-рабинском и грчко-римском свету. Свећисамски извори темељ су на који се касније надограђују шековине грчко-римског друштва. Тако онда имамо изворе у Црквеном Предању у виду писаних извора, иконографских приказа и илуминираних рукописа. Извори у Црквеном Предању овог периода оскудни су за некакав сигуран закључак, али су довољни да се изнесе претпоставка за неку даљу анализу и истраживање.

Кључне речи: пострија, Црквено Предање, Црквени Оци, канони, иконографија, илуминирани рукописи, чтец, клир/ свештенство, монаштво.

Хришћанство је изникло у старосавезно-рабинском свету, а своју највећу експанзију доживело је приликом појаве у грчко-римском свету, интегришући се у тај нови друштвени систем, са темељем које је било и остало Свето Писмо. Тако је Свето Писмо полазна тачка и главни извор, који у себи нема много заповести или догађаја посвећених коси у верском или било каквом другом контексту, нарочито у погледу свештенства. У Мојсијевом закону заповести које говоре о коси односе се на забрану грђења косе и браде у време жалости, или бријања са-

---

* nikolapopovic83@yahoo.com.

мо једног дела главе, вероватно по узору на тадашње многобошце, али опет као знак жалости (Лев. 19, 27; 21; 5). Ово је нарочито важило за свештенике, што је било наглашено још једном заповешћу посебном за њих (Пнз. 14, 1). Једино поменуто и дозвољено бријање целе главе јесте *назиреју*¹ по истеку завета, али ово није у контексту туговања. Код пророка Језекиља имамо заповест која се односи на свештенике (Јез. 44, 20). Нејасно је да ли је и она само реакција на поменути обичај грђења за умрлим, или пророк проширује заповест у значењу да свештеници носе кратку косу. Пророци, иначе, често помињу ћелавост главе као знак туговања у Израиљу. Дужина косе или начин њеног ношења у Старом Савезу никада није било битно за Јевреје. Видимо то на примеру Авесалома коме се дуга коса уплела у грање када је бежао (2. Сам. 14, 26; 18, 9). Једино што се забрањивало јесте бријање главе и браде, и њихово грђење, али само као знак жалости. Талмуд даље проширује ове забране бријања, доносећи нова упутства. Талмудска пракса вероватно одсликава праксу фарисеја, мада у самом Талмуду остаје нејасно колико од свега тога у њему јесте из тог времена, а колико је настало у неком каснијем периоду. У једном талмудском одломку имамо први помен о коси свештеника. Ту рабини уче да краљ своју косу мора да сече сваки дан, првосвештеник свако вече шабата, а обични свештеници сваких тридесет дана, као и то да првосвештеник треба да се шиша у тзв. *јулијанском шишу*, чији се опис даље даје (Tractate Sanhedrin 22b). Чак и према овом опису, тешко је тачно одредити како је тај јулијански стил изгледао у стварности. Други одломак даје објашњење на горе поменуте библијске стихове о бријању и чупању у жалости (Tractate Makkoth 20a). Наглашава важност да се то не чини, како за свештенике тако и за цео Израил, дајући детаљна упутства о томе.

За разлику од Јевреја, код којих је коса морала да буде практична и уређена само у сврху вере, у Грчкој и Риму коса је била статусни симбол и модни детаљ. У време појаве хришћанства и касније, за време његовог ширења, мушкарци су носили углавном кратку, подшишану косу, мада је било изузетака. Чак и тако кратка коса могла је бити различито стилизована. Касније су цареви често пружали примере ношења одређене фризурае. Сви су на неки начин имали кратку косу, мада је и ту било изузетака. Тако је Нерон носио кратку косу, са дугим увојцима којима је дозвољавао да му падају преко потиљка. Ћелава глава или подшишана скоро до ћелавости сматрала се ознаком ропства, нарочито ако је неко главу намерно бријао, јер су само робовима

¹ Посебан завет који су давали појединци у Старом Савезу, а огледао се у нешишању косе и непријењу алкохолних пића.

главе бријане на такав начин, као ознака њиховог служења и потчињености (Smith 1843: 293). У време жалости коса се често секла или чупала. У свету култова и вере, коса се није нарочито истицала, осим ако појединац није секао праменове или целу косу и посвећивао одређеном божанству, или се заветовао. У уметничким приказима богова и богиња, они су често могли да се разликују по стиливима фризура коју су носили (Smith 1843: 291–293). На ову старосавезну и грчко-римску праксу наставља се и Нови Савез, у којем апостол Павле изричито наводи да је коса мушкарца кратка (1. Кор. 11, 14).

1. Писано и канонско Предање Цркве

Порекло пострига у Цркви остаје нејасно, и најстарији извори га не спомињу ни у једном сегменту црквеног живота. Тертулијан први помиње некакво пострижење косе, али у контексту критика многобожачке вере и обичаја, описујући како се дете од рођења посвећује различитим боговима и обичајима. Ту, између осталог, помиње како се брије коса синовима и иста приноси на жртву, у циљу посвећености роду, прецима или јавним потребама (PL 2: 699). Нема помена о некаквом хришћанском чину.

Најстарији писани извор који помиње постриг у Цркви јесте у два дела Григорија Богослова, и у оба постриг стоји у вези са делатношћу извесног Максима Киника, у првој половини 380. године, када је Григорије дошао у конфликт са поменутиим. У првом делу, својој беседи, он помиње извесног пса,² који у своје пастирствовање није унео ништа друго до своју ошишану косу (PG 35: 1232). Друго Григоријево дело, његова поема, баца јасније светло на претходно. Наиме, у њој опет напада и критикује Максима, а нарочито његову косу. Најпре напада дужину његове косе, онда говори о Максимовом рукоположењу: „Пожурише да пса пострижу, и на катедру га уздигну“ (PG 35: 1081–1083). Али пошто је народ спречио овај чин, рукоположење је завршено у кући неког флаутисте, „постригавши најзлочестијег од паса, чине га пастиром“ (PG 35: 1081–1083). У наставку Григорије описује Максимову косу како је одсечена, поредећи га са Самсоном, јасно указујући да Максим више није дугокос и да је неће пуштати да расте (PG 35: 1090–1093). Значи, из овога видимо да је Максим своју дугу косу скратио на рукоположењу. Овде остаје нејасно да ли поменуто скраћење косе јесте неки посебан постриг при ступању у клир, или је једноставно само

---

² Ово је свакако алузија на Максимов надимак *Киник*.

скраћење Максимове дуге косе. Наиме, каснији извори кажу да лаици или бар свештенство имају кратку косу. Ако је тако, онда је јасно зашто се Максим постригао на рукоположењу. То је било чисто скраћење његове дуге косе, показујући да себе посвећује пастирствовању и епископству, а не да је то неки стални чин у склопу рукоположења.

Овове у прилог иде и Епифаније Кипарски (310/320–403), који у *Панариону* помиње извесне месопотамске монахе који „намерно имају дугу косу као жене“ (PG 42: 765), нападајући их због тога, и помињући да се у Саборној Цркви коса шиша, цитирајући апостола Павла. У наставку напомиње да је дуга коса била само за назирејски завет, јасно стављајући нама тако до знања да свештенство и монаси у његово време носе кратку косу.

Даље имамо Кирила Скитополског (525–558) који у свом делу о животу Јевтимија Великог (377–473), једног од оснивача палестинског монаштва, доноси пар занимљивих података. Наиме, најпре пише да је епископ Отрије малог Јевтимија крстио и постригао га поставивши га за чтеца око 380. године. Даље пише да, сада већ одрастао и духовно зрео, Јевтимије је прошао све црквене чинове, да би на крају постао презвитер (Schwartz 1939: 10; 13). У првом случају јасно имамо постриг у вези са чином чтеца, без помена рукопроизвођења, што се за нијансу разликује од данашње праксе у Православној Цркви. У другом случају, имамо само помен да је Јевтимије прошао све чинове, закључно са презвитерским, али да нигде при томе нема пострига. Оба случаја постриг спомињу у вези са свештенством.

Јероним Стридонски (347–420) је већи део свога живота провео на Истоку, иако је једно време радио у Милану, па Риму. Стога се може сврстати међу ове ауторе. Он у једном свом писму, писаном у Риму 384. године, описујући како треба да изгледа подвижница, помиње и неке друге жене (подвижнице) које „шишају своју косу“ (PL 22: 412–415), описујући даље у писму лажне монахе, говорећи како они између осталог „носе дугу косу као жене, насупрот апостолском правилу“ (PL 22: 412–415). Други Јеронимов извор је његово тумачење пророка Језекиља, из око 414. године. Цитирајући стих који тумачи, на почетку пише да ми не бријемо главу као свештеници Изиде и Озириса. Каже да је дуга коса својствена варварима и војницима. Код свештеника треба да је пристојна. Затим исти стих цитира у преводу *LXX*, указујући тако на разлику у односу на јеврејски текст, указујући да главу не би требало да бријемо, већ да се шишамо кратко. Ово допуњава на крају тумачења, пишући како свештеници имају посвећену косу и главу покривену не велом, већ природном косом, и то као знак пристојности, а не као знак украса и луксуза (PL 25: 427–441). Дакле, Јероним у два своја дела, гово-

рећи о коси, наглашава кратку косу као нешто што је апостолског порекла. Кратка коса је за њега како за свештенство, тако и за подвижнике/подвижнице. При томе даје и неко објашњење и значење такве косе за свештенство и монаштво и, уопште, за хришћане. Она је за њега знак пристojности, скромности и посвећености. Природни вео на човеку, који уместо старозаветног вела покрива главу (PL 22 и PL 25).

На ова сведочанства надовезују се два догађаја о којима сведочи Јован Малала (490–570) у својој *Хронографији*. Први догађај је био у време цара Теодосија II (владао 408–450) и тиче се извесног патрикија и препозита Антиоха, који је због свог утицаја пао у немилост цара. Цар му је запленио све, а Антиох је „пострижен и учињен презвитером“ (PG 97: 547) у Цариграду, где је и умро као презвитер. Други догађај је из времена истог цара, и он се тиче извесног патрикија, Кира Философа. Кир је био веома учен у свему, а заузимао је позицију преторијанског и градског префекта. Као и претходни, и из истих разлога, због утицаја и моћи, и овај је пао у немилост цара. Тако му је намештена афера, заплењена имовина, а он је лишен положаја. Уточиште је нашао у презвитерском чину. Постао је и епископ места званог Котајон у Фригији, где је епископовао до смрти (PG 97: 547). У обе приче имамо помен пострижења са постављањем за презвитера. Ово не значи да је постриг био део презвитерског рукоположења, већ вероватно постављења у неки нижи чин, можда за чтеца, како је речено у горе поменутих сведочанствима. Ово има смисла, јер у оба случаја особе нису пре тога заузимале никакве црквене чинове већ су их, ради спаса од немилости цара, прешли за кратко време, да би дошли до презвитерског. Сам прелазак више чинова за кратко време није стран *данашњој* православној пракси, па ипак не би смели праксу садашњег времена да пресликавамо на прошлост.

На претходне догађаје надовезују се још једно сведочанство о пракси пострига само у чтеца, а то имамо у опису живота Патријарха Евтихија Цариградског (рођен око 512, епископ 552–565), од стране презвитера Евстратија. Наиме, пошто је Евтихије постао зрео човек и одлучио да се замонаши, он ту своју жељу није остварио, већ се покорио вољи свог амасијског епископа, који га је постригао за чтеца. Затим је рукоположен за ђакона, а презвитер је постао тек у тридесетој години (PG 86b: 2289–2292).

Вероватно негде у време пострига Евтихија за чтеца, надовезују се извесна правила за монахе која се налазе у *Јустинијановим Новелама*, састављена између 529. и 534. године. Јустинијан у њима за монахе прописује да пре него што приме одећу „из руку старешине манастира“ (Schoell 1888: 29), морају три године провести у некој врсти искушеништва и учења, а за то време „носити постриг и облачити се као лаик“

(Schoell 1888: 29), а да тек после „може да преузме на себе монашку одећу и постриг“ (Schoell 1888: 29). Ово сведочанство прави јасну разлику између лаичког и монашког пострига и одеће, и тешко да термин постриг овде означава примање схиме у целини, како се често данас користи, али је јасно и да је постриг део чина монашења.

Године 533, у спору православних и монофизита, у Цариграду, пред царем Јустинијаном, негде око времена Евтихијевог пострижења и *Јустинијанових Новела*, први пут се јавља збирка дела приписана Дионисију Ареопажиту. У њима се не помиње постриг везан за свештенство, иако Дионисије детаљно описује свако свештенодејство и његово значење. Разлог овоме можда јесте тај што он спомиња чинове епископа, презвитера и ђакона, а не и остале ниже чинове свештенства, конкретно чтеца, за које дотадашња сведочанства постриг везују. Постриг Дионисије помиње пишући о монашењу, као светотајинском чину, говорећи како свештеник искушеника „пострижује га, узглашавајући Тројицу Свеблажену“ (PG 3: 533). Али за разлику од значења које Дионисије касније даје за сваки вид примања монашке схиме и сваког свештенодејства, значење пострига се не спомиње. Овде први пут видимо како се вршио тај монашки постриг. Био је део светотајинског чина примања монашке схиме, и свештенослужитељ је, вероватно као и данас, крстообразно одсецао косу искушеника.

Монашка правила приписана Пахомију Великом, Василију Великом, Јовану Касијану и Бенедикту Нурсијском не помињу постриг, што не мора да значи да он није постојао у пракси.

Из око 731. године, јесте историја од Беде Поштованог (672–735). Он помиње један догађај смештен много раније, око 668. године. Наиме, извесни монах Теодор, родом из Тарса Киликијског, је „чекао четири месеца да му коса израсте, да би га могао ошишати у облику венца;³ јер је раније имао постриг апостола Павла, по обичају источних народа“ (PL 95: 172). Потом га је папа рукоположио за епископа 668. године. Ово сведочанство јасно говори о монашком постригу по обичају Источних Цркава и његовој разлици у односу на постриг на Западу.

Важан извор јесу и канони из 691. године, донети на Трулском или Петошестом васељенском сабору, у Цариграду (Јевтић 2006: 152, 158, 165 и 166). Први, 21. канон, говори да клирици који су због греха свргнути у лаике, ако се покају могу да „стрижу косу по начину клира“ (Јевтић 2006: 152), а ако се не покају „нека носе косу као лаици“ (Јевтић 2006: 152). Други је 33. канон који, критикујући неке јерменске праксе, помиње између осталог да они неке „без пострижења постављају за

---

³ Односи се на епископа римског, овде папу Виталијана 657–672.

свештенопојце и чтеце Божанског Закона“ (Јевтић 2006: 158–159), на помињући на крају канона да нико не сме да чита са амвона ако „није примио свештено пострижење“ (Јевтић 2006: 158–159). Канони јасно, дакле, потврђују претходне изворе у погледу пострига за чтеца, али и даље остаје нејасно како је изгледао тај свештени постриг. Од осталих канона, најпре 42. помиње некакве „тзв. пустињаке“ (Јевтић 2006: 165) са „великом косом на глави“ (Јевтић 2006: 165), наређујући да само ко „пошто остригу косу“ (Јевтић 2006: 165) сместе се у манастир. Затим 43. који каже да свако, без обзира на грех, може у манастир да ступи, и нека „по монашком облицију постриже се“ (Јевтић 2006: 166). Оба канона јасно указују на постриг као један од елемената чина ступања у монаштво, и јасно разликују монашки постриг од свештеничког.

Први писани помен који конкретно помиње изглед и разлику свештеничког и монашког пострига на Истоку, као и значење пострига, јесте код Патријарха Германа Цариградског (715–730). Он најпре описује монашку схиму, и ту помиње потпуно бријање главе по угледу на апостола Јакова, брата Господњег, и апостола Павла и остале (PG 98: 316). При потпуном бријању главе вероватно мисли на већ установљену праксу да се монаси пострижавају при ступању у монашку схиму кратко, да би косу вероватно после одржавали таквом, по узору на апостола Павла. Мало касније пише да „шишање главе јереја и округли део тога усред косе, јесте уместо трновог венца који је носио Христос“ (PG 98: 392). Даље помиње да је то по узору на апостола Петра, позната тзв. Петрова тонзура, обичај који је био раширен у Западној Цркви, и доноси причу о томе како су прогонитељи тако апостола обријали у знак поруге, а Христос је ту поругу претворио у благослов.

Још један канонски извор имамо из 747. године, са Седмог васељенског сабора, где у 14. канону пише да „неки без рукопроизвођења од детињства добијају постриг клирика“ (Јевтић 2006: 215), мислећи притом на чтеце, и тако „читају на Сабрању са амвона“ (Јевтић 2006: 215). Канон даље говори да тако не треба да буде. Овде је јасно да чтец мора да се постриже и рукопроизведе. Да ли се пре овога у чин чтеца само пострижавало или са овим заједно и рукопроизводило, па је канон мора да регулише нарушену праксу, или је први пут прецизно регулисано да рукопроизвођење сада буде део пострига у чтеца, како је и данас у Православној Цркви, остаје нејасно. Оно што је за нас битно и јасно јесте да постриг бива заједно са рукопроизвођењем, да изглед пострига чтеца јесте исти као пострига свештенства, и да је тако особа примана у најнижи чин.

На крају ваља споменути и Патријарха Фотија Цариградског (858–867, 877–886), који се слаже са горе споменутиим. У другом писму упу-

ћеном папи Николи I, говорећи о разлици између монаха и епископа, каже да монах када прими епископство мења и спољни изглед, између осталог „такав нека подшиша косу своју у круг, што мења претходну схиму“ (PG 102: 605A; 605C). Даље, опет, пише да на Западу када монах постане епископ задржава спољашњост монаха, док на Истоку то није случај. Из времена Фотија је и 2. канон Прводругог Цариградског помесног сабора, из 861. године, који критикује извесне монахе који „чинећи само пострижење косе“ (Јевтић 2006: 399), не држе никакав монашки поредак. Сабор стога наређује да се нико не прима без присуства игумана. Свештеник који је противно овоме „постригао“ (Јевтић 2006: 399), мора да се свргне, а монах који је „против реда пострижен“ (Јевтић 2006: 399) предаје се манастиру. Јасно видимо да је постриг део светотајинског чина примања монашке схиме, као и да се овај постриг разликује од пострига свештенства, како већ сам Фотије у то време указује.

2. Иконографско Предање Цркве

Писане изворе у Предању Цркве можемо најпре допунити иконографским приказима из ових векова. На тај начин можемо добити визуелну потврду горе описаних изгледа пострига у Цркви, али не и на који начин, када и при којем светотајинству се постриг засигурно примао. Такође, иконографски прикази нам могу помоћи да лакше одговоримо на питање да ли је свештенство, ако је постриг примало само при ступању у чин чтеца, одржавало само у том чину, или га је одржавало цео живот без обзира на то који је чин касније примило. Ако је одговор потврдан на другу половину питања, онда се опет даље намеће питање да ли је постриг понављан при сваком следећем светотајинству симболички, или једноставно само при рукопроизвођењу за чтеца је довољно, и касније није имало потребе да се понавља, већ се само одржавало, како смо већ рекли.

Најстарији сачувани фрагменти иконографских приказа имамо у базилици Светога Димитрија у Солуну. Сачувани фрагменти се датирају у период од V до VII века, из времена када је Солун био под јурисдикцијом Римске Цркве. Ту имамо три мозаика (Tassis 2007: 26; 85; 88). Најстарији се датира негде између V до VII века и приказује четири свештеника између којих стоји Свети Димитрије (сл. 1). На две средње фигуре главе су оштећене, остале две, лево и десно од њих, приказују два ђакон са Еванђељем у рукама. Један због природне ћелавости нема постриг, док је на другом он јасно видљив. Друга два мозаика из ове базилике су из VII века. Први чине три фигуре (сл. 2). У средини је Свети

Димитрије, са његове леве стране је епарх Леонтије, ктитор првобитне Цркве Светог Димитрија из прве половине V века. Десно од Светог Димитрија је Епископ Јован Солунски, који је базилику обновио у VII веку, са Еванђељем у рукама, и без пострига на темену. На другом мозаику (сл. 3) имамо Светог Димитрија како држи руку на рамену ђакона. Ђакон због природне ћелавости нема постриг, а у руци држи Еванђеље. На поменутих приказима нема засведоченог пострига.

Сл. 1. Св. Димитрије са свештенством

Сл. 2. Св. Димитрије са Јованом Солунским и епархом Леонтијем

Сл. 3. Св. Димитрије са ђаконом

Даље имамо сачуване приказе у виду мозаика, са подручја јурисдикције Равене и Рима, из периода када су биле под византијским политичким и, свакако, културним, и уопште друштвеним утицајем, тачније из периода цара Јустинијана. Најстарији прикази су мозаици који се налазе у неколико цркава из Јустинијановог периода. Прво је ту базилика Светога Виталија. Почео је да је гради Епископ Еклизисје Равенски 526, а завршио је Епископ Максимијан Равенски 547. године. Обојица епископа су приказани на мозаицима. Први мозаик⁴ (сл. 4) јесте у апсиди, где је приказан Христос како седи окружен са два анђела, а са његове леве стране је Епископ Еклизисје Равенски, како држи модел цркве у руци, приносећи га Христу. Еклизисје је приказан са свештеничким постригом на глави.

Сл. 4. Еклизисје Равенски

Други мозаик⁵ (сл. 5) је испод апсиде, у олтарском делу, са леве, северне стране, и приказује цара Јустинијана са пратњом. Десно од цара је приказана његова пратња, а лево Епископ Максимијан Равенски са два ђакона Равенске Цркве. Због природне ђелавости Максимијан нема постриг, али је зато постриг приказан на главама његових ђакона.

⁴ Видети мозаике, IntRes: <http://www.kornbluthphoto.com/SanVitale.html>.

⁵ Видети мозаике, IntRes: <https://www.orthodoxartsjournal.org/the-mosaic-apse-of-santapollinaire-in-classe-ravenna/>.

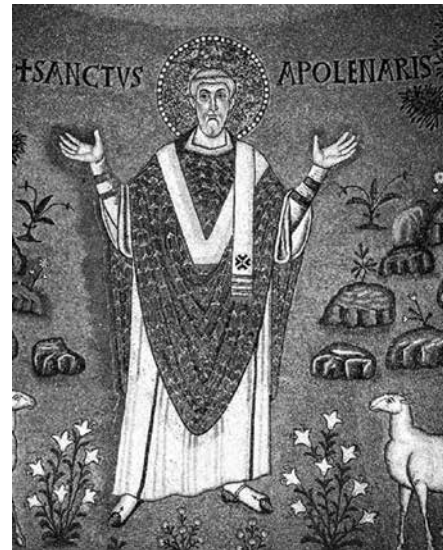

Сл. 5. Јустинијан и Максимијан Равенски са пратњама

Други равенски споменик Јустинијанове епохе је базилика Светога Аполинарија у Класи. Мозаици овог споменика очувани су у источном делу базилике.

У конхи апсиде⁶ (сл. 6) имамо приказ крста испод кога је Свети Аполинарије Равенски, Равенски епископ.

Испод апсиде⁷ (сл. 7), између прозора приказане су фронталне стојеће фигуре епископа равенских: Епископа Еклисија Равенског, Епископа Севера Равенског, Епископа Урсикија Равенског и Епископа Урса Равенског, који су изградили главне цркве у Равени. Сви до сада поменути епископи, осим Урсикија, чини се да носе постриге или бар да постриг није потпун, него да уместо њега имају само мањак косе на том месту. Епископ Урсикије је изузетак јер је скоро потпуно ћелав.

Сл. 6. Аполинарије Равенски

⁶ Видети мозаике, IntRes: <https://www.orthodoxartsjournal.org/the-mosaic-apse-of-santapollinaire-in-classe-ravenna/>.

⁷ Видети мозаике, IntRes: <https://www.orthodoxartsjournal.org/the-mosaic-apse-of-santapollinaire-in-classe-ravenna/>.

Сл. 7. Епископи Равенске Цркве

На северном зиду олтарског дела⁸ (сл. 8) имамо каснији приказ из времена цара Константина IV (цар 668–685), на којем цар дарује привилегије Цркви у Равени. Приказана су два епископа, иза њих презвитер, а иза њега два ђакона, приказана као и на мозаику цара Јустинијана. Свих пет набројаних фигура носе постриге типичне за свештенство.

Сл. 8. Давање привилегија Равенској Цркви

Задњи приказ Јустинијановог периода јесте Еуфразијева базилика у Поречу, Истра, Хрватска. Ту, у апсидалном мозаику⁹ (сл. 9), десно од Богородице, са њене северне стране, имамо Епископа Еуфразија, ктитора цркве, како држи њен модел у рукама приносећи га. Иза њега је приказан ђакон Клаудије са Еванђељем у рукама. Обојица са благим постригом на главама.

Већина сачуваних споменика у периоду до иконоборства јесте са територија јурисдикције Западних Цркава, и који, иако иконографски

⁸ Видети мозаике, IntRes: <https://www.orthodoxartsjournal.org/the-mosaic-apse-of-santapollinaire-in-classe-ravenna/>.

⁹ Видети мозаике, IntRes: http://www.panoramio.com/user/1110323?photo_page=44.

доста блиски Истоку, ипак одсликавају литургијску праксу Западне Цркве. Тако они тешко да могу бити релевантни за даље закључке у погледу праксе Истока, осим можда да нам пруже увид у *физички* приказ самога пострига, који је вероватно био исти на свим географским меридијанима, иако се разликовао у погледу тога ко га је носио, како је раније већ речено. Сви досадашњи споменици су били са Запада, а ретко који са Истока. Најезда ислама и појава иконоборства које је потресло Источну Цркву и Византију, у периоду из VIII и IX века, учинили су да скоро сви споменици ових векова нестану.

Задњи извор су нам мозаици епископа из Цркве Свете Софије у Цариграду. Њени мозаици су вероватно најстарији сачувани иконографски прикази после иконоборства на Истоку. Прикази епископа у њој, који се налазе у горњим зонама северног и јужног тимпаниона, приказују цео низ епископа са Еванђељима у рукама, и ни један од њих не носи постриг на темену, како смо до сада видели у описима.

Сл. 9. Ђакон Клаудије са сином
и Епископом Еуфразијем

3. Илуминирано рукописно предање Цркве

Ови рукописи јесу још један извор који нам указује на постриг у Цркви. Најстарији међу њима јесте тзв. *Рабулино јеванђеље*, из VI века, написано на сиријском језику.¹⁰ Од свих илустрација у њему, две су битне. Прва је на страни 2а, и приказује две стојеће фигуре, у смеђој одећи. Једна држи свитак у левој руци, а десном благосиља, и представља Јевсевија Кесаријског. Друга представља Амонија Александријског, хришћанина из III века. Обе фигуре имају кратку косу, без пострига на темену, карактеристичног за свештенство. Друга сцена је на страни 14а, и приказује

¹⁰ Цео рукопис доступан, IntRes: <http://teca.bmlonline.it/ImageViewer/servlet/ImageViewer?dr=TECA0000025956&keywords=Plut.01.56#page/1/mode/1up>.

Христа окруженог са четири монаха у смеђој одећи, са кратким косама, карактеристичним за монаштво тог времена, како говоре писани извори.

Други рукопис је тзв. *Хлудовски псалтир*, који се чува у Државном историјском музеју у Москви.¹¹ Датира се у VIII–IX век, у време иконоборства. Прва илустрација у њему приказује стојећу фигуру Светог Николе, без пострига. Све друге се везују за иконоборство и прате их одређени стихови из псалама. Прва илустрација приказује Патријарха Нићифора Цариградског (806–815), без пострига, како гази иконоборачког патријарха Јована VII Цариградског (836–843), чуваог и без пострига. Следећа је много детаљнија и приказује иконоборачки сабор из 815. године. У средини је цар Лав V Јерменин (813–820). Са његове леве стране је иконоборачки патријарх Теодот I Цариградски (815–821), а десно од њега су иконоборци како бришу Христов лик у медаљону, већ поменути Јован VII Цариградски и епископ Антоније Силејски, касније патријарх цариградски (821–836). Сва тројица епископа су са кружним постризима на темени по обичају свештенства. Изнад њих свих је приказан, већ споменути, Патријарх Нићифор Цариградски. Задњи приказ у псалтиру је испод илустрације распећа. Ту су приказана већ поменута два иконоборца, Јован VII Цариградски и Антоније Силејски, како опет бришу Христов лик у медаљону. Један је чувао и без пострига, а други са њим. Грчки рукопис из Париске националне библиотеке, означен као *Manuscript graecus 510*, садржи беседе Григорија Богослова, датира се у период између 879. и 882, у време цара Василија I Македонца (867–886), и садржи бројне илустрације. Укупно је око 200 илустрација, а цео рукопис има 465 листова. Од тога на 13 листова са илустрацијама имамо приказе клирика, и у већини случајева ту немамо никакву врсту теменог пострига, а приказани монаси носе кратку косу. Изузетак од ових 13 листова су три.¹² Први је број 118, и садржи три илустрације. У доњој су приказана два епископа за Часном Трпезом испод киворијума, а десно од њих свештенство и монаси, од којих један вероватно носи постриг. Сви остали су са кратким косама и без пострига. Други је број 748, и такође има три илустрације. Горња приказује бродић са шест особа, од којих је један епископ без пострига, поред њега једно лице са постригом, вероватно неко од свештенства, и један монах са кукуљем. Задњи лист је број 915, и исто има три илустрације. Све три приказују клирике, од чега у средњој имамо рукоположење епископа, без пострига, и са Еванђељем. Десно од њих је пет свештеника, од којих је један са свећом, а сви имају кружни темени постриг на главама.

¹¹ Делови рукописа са илустрацијама доступни, IntRes: https://vk.com/album-8523990_90683481 и http://krotov.info/spravki/1_history_bio/19_bio/1882_Hludov.htm.

¹² Цео рукопис доступан, IntRes: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84522082>.

Потом имамо тзв. *Лавову Библију*, рукопис означен као *Manuscript Reginensis graecus 1*, а који се датира у половину X века, и чува се у Ватиканској библиотеци.¹³ Рукопис је урађен по наруџбини Лава, патрикија и препозита. Овде на листу 3г имамо приказ Светог Николе са Еванђељем, како стоји, без пострига. Њему под ногама су приказани са десне стране, игуман Македоније, а са леве стране њему је протоспатар Константин, Лавов брат. Игуман је приказан кратке косе, по обичају пострига монаха.

Последњи међу рукописима овога периода јесте *Месеослов цара Василија II*, који се датира на око 1000. годину. Чува се у Ватиканској библиотеци са ознаком *Manuscript Vat. gr. 1613*. Садржи око 430 илустрација од осам различитих аутора. Ова разноликост илустрација види се у приказима. У већини случајева аутори се слажу. Па тако где је приказано свештенство, нема никаквог кружног пострига на темену, већ је само кратка коса. Понекад је тешко утврдити да ли је у питању постриг или само таква врста косе. Изузетак је пар страна.¹⁴ На страни 342, приказан је са кружним постригом исповедник, ђакон Викентије Сарагоски. Лист 121 садржи сцену укопа апостола Луке, где је један од презвитера што полаже апостолово тело приказан са постригом. Укоп апостола Матеја је на листу број 186, где презвитер који кади има постриг. Постриг имају и особе које уповавају тело Јована епископа и Јакова презвитера на листу 154. Особе које носе тело Светог Тимотеја, на страни 341, имају исто постриге, као и две особе које носе свеће, од којих једна и кади, на приказу укопа Анастасија Персијског, на листу број 344. Све ове особе вероватно су презвитери, с обзиром на улогу коју имају, а и у односу на друге приказе презвитера у Месеослову. У случају сцене Преноса моштију Јована Златоустог, на листу број 353, имамо мноштво свештенства, од којих само један има постриг и налази се иза епископа са свећом у руци. На листу 204, у приказу празника Преноса моштију Светог Климента Римског, две особе, вероватно презвитери, у првом плану, приказане су са кружним постригом. Једна од њих држи свећу и кади, а друга држи литијски крст. Листови број 40, 176 и 412, садрже приказе папе Мартина I, чудо епископа Мартина Турског и папе Лава Великог. Сва тројица су епископи са Запада, те стога не чуди што их је аутор приказао са постригом, који је у то време био сасвим уобичајен за епископе Западне Цркве. Остала три листа приказују спомене на догађаје. Први је Крстовдан, на листу 35, где је на амвону приказан епископ како држи подигнут крст, а испред и иза њега су по два презвитера. Епископ је без пострига, а презвитери, изузев једног који је природно ћелав, сви имају темени по-

---

¹³ Цео рукопис доступан, IntRes: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Reg_gr.1.pt.B/0001.

¹⁴ Цео рукопис доступан, IntRes: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat_gr.1613/.

стриг. На листу 65, приказано је некакво чудо, а лево на листу је један од свештенства са постригом на глави. Задњи лист, број 147, је приказ спомена на велики земљотрес у Цариграду 740. године. Иза епископа који кади приказано је свештенство од којих по неки имају кружни темени постриг. У случају илустрације монаха у овоме рукопису, коса је увек кратка, какав је већ био раније поменути обичај.

Иако не спада у илуминирану рукописну грађу, из овог периода вреди споменути и најстарији молитвослов Цариградског обреда, тзв. *Барберински кодекс*, *Codex Barberinus graecus 336*, писан у Јужној Италији. У њему се пише о постригу при рукопроизвођењу за чтеца (Parenti – Velkovska 1995: 166) као и у аколутиви монашке схиме (Parenti – Velkovska 1995: 250). Молитвослов је отприлике из времена непосредно после Седмог васељенског сабора, када је први пут експлицитно наглашено да рукопроизвођење чтеца мора да буде са постригом.

4. Закључак

Сви ови разбацани, а понекад и нејасни, извори нису довољни да се дође до неког сигурног закључка, већ се пре може извући некаква претпоставка. Иако у почетку Цркве постриг није био њен саставни део, обичај ношења кратке, подшишане косе, какав је био у старозаветном и рабинском јудаизму, а и у грчко-римском свету, заједно са апостолским правилом, било је норма за све мушкарце тога времена, касније и за подвижнике и подвижнице, а нарочито за све свештеничке чиновне. Већ негде у првој половини и крајем IV века имамо трагове о постригу у чин чтеца. Јасно је и да већ у време VI века сво свештенство, од чтеца до епископа, одржавају постриг у виду кружно обријаног темена, које се разликује од косе осталих хришћана. Тада имамо и прве податке о постригу у монаштву, и о разлици пострига монаха и свештенства. Првих, у виду пострига кратке косе, које се вршио као и данас у име Свете Тројице. Других, у виду споменутог пострига кружно обријаног темена. И касније, јасна је разлика између ова два пострига, а свако ко је ступао у свештенство мењао је и свој постриг. У периоду после иконоборства, одржавање свештеничког пострига полако опада, да би касније већ пало у заборав и убрзо сасвим нестало. Задржало се симболички у чину рукопроизвођења у чтеца, али је само бријање и одржавање пострига нестало убрзо после иконоборства. Могуће је и да је симболички постриг при чину монашења у име Свете Тројице настао по узору на чин пострига у чтеца. Претпоставимо само и да је симболичан постриг вршен при ступању у чин чтеца, као и данас, да би се после коса бријала кружно на

темену и тако трајно одржавала, без обзира на то и ако би особа касније дошла чак и до епископског чина.

Овакве претпоставке и поменути извор не дају нам сигурне закључке и одговоре, већ само покрећу цео низ других питања. Каква је сврха, смисао и симболика пострига? Ако постоји, која је разлика у сврси, смислу и симболици између свештеног и монашког пострига? Када се постриг свештенства јавио? Шта је утицало на његову појаву? Која је била његова сврха и смисао? Да ли је то била пракса целе или само одређених локалних Цркава? Да ли се постриг најпре вршио као и данас, на симболичан начин при постављењу, да би се после теме бријало, или се цело теме бријало при самоме постављењу? Да ли се симболичан постриг понављао при ступању у сваки чин свештенства или је то било довољно само при ступању у чин чтеца? Да ли је чин пострига свештенства утицао на монаштво или је било обрнуто? На нека питања смо покушали да изнесемо претпоставке. Оно што сигурно можемо рећи јесте то да је у споменутом периоду, на Истоку, постојала разлика између пострига свештенства и монаштва. Да је постриг свештенства био у виду обријаног темена главе, а монаштва у виду ошишане скроз кратке косе. Да је постриг вршен при постављењу за чтеца, а кружно обријано теме главе је вероватно после одржавано цео живот. Као и да је монах при преласку у свештенство, мењао и постриг.

Библиографија:

Извори:

Дионисије, Св. (2012): *Дела Дионисија Ареопагитца (Corpus Areopagiticum)* (превео С. Продић), Шибеник: Истина – Часопис Православне епархије Далматинске, Едиција посебних издања.

Свето Писмо Старога и Новог Завешта (превели Даничић Ђ., Стефановић Караџић В.), Београд (2003): Библијско друштво Србије и Црне Горе. *Хлудовская Псалтирь*, IntRes: https://vk.com/album-8523990_90683481 (посећено 6. фебруара 2017. г.).

English Babylonian Talmud, IntRes: <http://halakhah.com/http://www.jewishvirtuallibrary.org/babylonian-talmud-full-text> (посећено 6. фебруара 2017. г.).

Manuscript graecus 510 (Homilies of Gregory of Nazanzus), IntRes: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84522082/f94.item> (посећено 28. јуна 2017. г.).

Manuscript – Reginensis graecus 1 (Leo Bible), IntRes: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Reg.gr.1.pt.B/0001 (посећено 7. фебруара 2017. г.).

Manuscript – Vaticana graecus 1613 (Menologion of Basil II), IntRes: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613/ (посећено 7. фебруара 2017. г.).

- Migne, J. P. (ed) (1844): „Quinti Septimii Florentis Tertullian Liber De Anima“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina Prima*, Tomus II, 641–752.
- Migne, J. P. (ed) (1845): „S. Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri Commentariorum In Ezechielem Prophetam“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina Prima*, Tomus XXV, 15–491.
- Migne, J. P. (ed) (1845): „Epistola XXII Ad Eustochium, Paulae Filiam“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina Prima*, Tomus XXII, 394–425.
- Migne, J. P. (ed) (1862): „Poemata“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca Prior*, Tomus XXXVII, 397–1599.
- Migne, J. P. (ed) (1863): „Adversus Haereses“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca Prior*, Tomus XLII, 9–773.
- Migne, J. P. (ed) (1864): „Menologium Basilianum“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca Posterior*, Tomus CXVII, 9–613.
- Migne, J. P. (ed) (1857): „De Ecclesiastica Hierarchia“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*, Tomus III, 369–586.
- Migne, J. P. (ed) (1857): „Oratio XXVI“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*, Tomus XXXV, 1127–1252.
- Migne, J. P. (ed) (1861): „Bedae Venerabilis Presbyteri Anglo-Saxonis Historia Ecclesiastica“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina Prior*, Tomus XCV, 23–289.
- Migne, J. P. (ed) (1865): „Vita Et Conversatio, Scripta Ab Eustratio Presbytero Humili Ejus Discipulo“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca Prior*, Tomus LXXXVI, 2273–2390.
- Migne, J. P. (ed) (1865): „Joannia Malalae Chronographia“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca Prior*, Tomus XCVII, 65–717.
- Migne, J. P. (ed) (1865): „Epistolae Dogmaticae, Ex Eadem Bibliotheca Et Conciliis“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca Prior*, Tomus XCVIII, 135–383; „Rerum Ecclesiasticarum Contemplatio“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca Prior*, 135–383.
- Migne, J. P. (ed) (1900): „Epistolarum Liber Primus. Epistola Secunda“, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*, Tomus CII, 593–618.
- Rabbula Gospels*, IntRes: <http://teca.bmlonline.it/ImageViewer/servlet/ImageViewer?dr=TECA0000025956&keywords=Plut.01.56#page/1/mode/1up> (poseћeno 7. фебруара 2017. г.).
- Schwartz, E. (ed.) (1939): *Kyrillos von Skythopolis*, Leipzig: J. C. Hinrichs Verlag.

Литература:

- Вранешевић, Б. (2006): „Свети Амвросије Милански у српском зидном сликарству“, у: Ракоција, М. (ур.) (2006): *Ниш и Византија: Зборник радова IV*, Ниш: Град Ниш, стр. 307–324.

- Ђуровић, З. (2010): „Исус Назарећанин: иконоборачки аргумент против представе Исуса са дугом косом“, у: Чаировић, И. (ур.) (2010): *Иконографске студије 3*, Београд: Академија – Висока школа Српске Православне Цркве за уметност и конзервацију, стр. 23–49.
- Живковић, Т. (2004): *Црквена организација у српским земљама (рани средњи век)*, Београд: Историјски институт: Службени гласник
- Иларион, А. (2009): *Животи и учење светиога Григорија Божослова*, Краљево: Епархијски управни одбор епархије Жичке.
- Јевтић, А. (ур.) (2006): *Свешћени канони Цркве*, Београд: Православни богословски факултет.
- Мирковић, Л. (1967): „Мозаици Еуфразијеве базилике у Поречу“, у: Трифуновић, Л. (ур.) (1967): *Зборник народног музеја у Београду V*, Београд: Просвета, стр. 195–218.
- Пальмов, Н. Н. (1914): *Пострижение в монашество: чины пострижения в монашество в греческой Церкви (историко-археологический этюд)*, Киев: Киевская духовная академия.
- Eschenburg, J. J., Fiske, N.W. (1839): *Manual of Classical Literature*, Philadelphia: J. S. & C. Adams
- Parenti, S., Velkovska, E. (ed.) (1995): *L'Euclologio Barberini Gr. 336*: Roma: Centro Liturgico Vincenziano.
- Smith, W. (1843): *Dictionar of Greek and Roman antiquities*, New York: American Book Company.
- Schoell, R. (ed.) (1888): *Corpus iuris civilis: Iustiniani novella*, Vol. 3, Berlin: Apud Weidmannos.
- Spatharakis, I. (1976): *The Portrait in Byzantine Illuminated Manuscript*, Leiden: Brill Publishers.
- Tassias, I. C. (2007): *Saint Dimitrios*, Thessaloniki: Dimitrios Altingis.
- Teteriantnikov, N. B. (1998): *Mosaics of Hagia Sophia, Istanbul: The Fossati Restoration and the Work of the Byzantine Institute*, Washington D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Teteriantnikov, N. B. (2004): „Hagia Sophia, Constantinople: Religius images and their Functional Context after Iconoclasam“, *Zograf* 30, Београд: Филозофски факултет – Институт за историју уметности, стр. 9–19.
- Thunø, E. (2015): *The Apse Mosaic in Early Medieval Rome*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, D. H. (1973): „The Date and Arrangement of the Illustrations in the Rabbula Gospels“, *Dumbarton Oaks Papers Journal* 27, Washington D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, pp. 197–208.
- Zaigraykina, S. (2011): „The early Christian martyr chapel of San Vittore in Ciel d'Oro in Milan and its Vth century mosaic decoration“, у: Ракоција, М. (ур.) (2012): *Ниш и Византија: Зборник радова X*, Ниш: Град Ниш,

Универзитет у Нишу, Православна Епархија нишка, Нишки културни центар, стр. 135–148.

Zymaris, P. (2011): „Tonsure and Cursus Honorum up to the Photian Era and Contemporary Ramification“, *Greek Orthodox Theological Review* (2011), Brookline: Hellenic College Holy Cross Greek Orthodox School of Theology, pp. 323–345.

Примљено: 13. 2. 2017.

Исправљено: 5. 2. 2018.

Одобрено: 15. 3. 2018.

CLERICAL AND MONASTIC TONSURE FROM EASTERN CHURCH SOURCES IN THE FIRST MILLENIUM

Nikola Z. Popović

Eparchy of Šabac, Šabac

Summary: *In order to make a general assumption regarding differences in appearance between the monastic and clerical tonsure, we should always rely on the whole tradition of the Church, not only on its individual segments. Sources in the Church's Tradition that mention tonsure can be found in the introduction that describe hair style in the Old Testament-rabbinical and Greco-Roman world. The Bible sources are the foundation on which the heritage of the Greco-Roman society are later upgraded. So then we have sources in the Church Tradition, in the form of written sources, iconography and illuminated manuscripts. Sources in the Church Tradition from this period are scarce for some kind of a foregone conclusion, but they are enough to bring forward a precondition for any further analysis and research.*

Key words: *tonsure, Church Tradition, Church Fathers, canon law, iconography, illuminated manuscript, reader/lector, clergy, monasticism.*